

SOCIALINĖS ANTROPOLOGIJOS IR ETNOLOGIJOS STUDIJOS

LIETUVOS

23(32)

2023

ETNOLOGIJA

LITHUANIAN ETHNOLOGY

STUDIES IN SOCIAL ANTHROPOLOGY AND ETHNOLOGY

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

VILNIUS 2023

REDAKTORIŲ KOLEGIJA / EDITORIAL BOARD

Vida Savoniakaitė (vyriausioji redaktorė / Editor-in-Chief)
Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

Auksuolė Čepaitienė
Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

Vytis Čiubrinskas
Vytauto Didžiojo universitetas / Vytautas Magnus University, Kaunas, Lithuania

Jonathan Friedman
Kalifornijos universitetas / University of California, San Diego, USA

Anna Gomóła
Silezijos universitetas Katowicuose / University of Silesia in Katowice, Poland

Chris Hann
Maxo Plancko socialinės antropologijos institutas / Max Planck Institute for Social Anthropology, Halle / Saale, Germany

Neringa Klumbytė
Majamio universitetas / Miami University, Ohio, USA

Ulrich Kockel
Aukštumų ir salų universitetas / University of the Highlands and Islands, Kirkwall, UK

Adam Jonathan Kuper
Londono ekonomikos mokykla / London School of Economics, UK

Orvar Löfgren
Lundo universitetas / Lund University, Sweden

Jonas Mardosa
Vytauto Didžiojo universitetas / Vytautas Magnus University, Kaunas, Lithuania

Frederico Delgado Rosa
NOVA universitetas Lisabonoje / NOVA University Lisbon, Portugal

Žilvytis Šaknys
Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

REDAKTORIŲ KOLEGIJOS SEKRETORĖ / EDITORIAL ASSISTANT

Danguolė Svidinskaitė
Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

Leidyklos adresas / Address of the Publisher:

Lietuvos istorijos institutas
Tilto g. 17, LT-01101 Vilnius
<www.istorija.lt>

Redaktorių kolegijos kontaktai / Editorial inquiries:
El. paštas / E-mail: etnolog@istorija.lt

Žurnalas registruotas / The Journal is indexed in:
European Reference Index for the Humanities (ERIH)
EBSCO Publishing: Academic Search Complete, Academic Search Ultimate,
Energy and Power Source, SocINDEX with Full Text, Sociology Source Ultimate
Modern Language Association (MLA) International Bibliography

Leidybą finansavo Lietuvos mokslo taryba pagal Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą (Sutartis Nr. S- LIP-22-43)

TURINYS / CONTENTS

Pratarmė (<i>Vida Savoniakaitė</i>)	5
Editorial (<i>Vida Savoniakaitė</i>)	9

Teminis skyrius: Vilniui – 700 metų / Special Section: Vilnius – 700 Years

Carlo Cubero

Cinematic Affects in War: The Visual Anthropology of Mantas Kvedaravičius	13
Kinematografiniai afektai kare: Manto Kvedaravičiaus vizualinė antropologija. Santrauka	24

Anna Gomóła

How to Explore Vilnius? To Know and to See: Proposals by Kirkor (1856) and Bułhak (1936)	26
Kaip pažinti Vilnių? Žinoti ir pamatyti: Kirkoro (1856) ir Bułhako (1936) vadovai. Santrauka	45

Neringa Klumbytė

Rožytė – Vilniaus legenda: laisvė, mados estetika ir mistika Vidutės Gumbytės Vilniaus istorijoje	47
Rožytė as a Vilnius Legend: Freedom, Fashion Aesthetics, and Secrecy in Vidutė Gumbytė's Vilnius Story. Summary	78

Žilvytis Šaknys

Vilniaus krašto lietuvių jaunimo laisvalaikio atvejis (1920–1939): spaudos publikacijų ir etnografinių lauko tyrimų dermė	80
Lithuanian Youth Leisure Time Case Studies from the Vilnius Region (1920–1939): The Harmony of Press Publications and Ethnographic Field Research. Summary	105

Rasa Paukštytė-Šaknienė

Vilniečių Kūčių valgiai: ar išliko tradicija XXI a. mieste?	108
Vilnius-dwellers' <i>Kūčių</i> Dishes: Does this Tradition Still Exist in the 21st-Century City? Summary	134

Straipsniai / Articles

Rolandas Kregždys

<i>Sovijaus mito</i> faktografijos genezė – etnologinis diskursas	138
Factographic Motifs of the Myth of Sovius: An Ethnological Approach. Summary	168

<i>Daiva Vaitkevičienė</i>	
Rožės liga ir jos užkalbėjimas Musteikoje: žvilgsnis iš etnomedicinės, mitologinės ir socialinės perspektyvos	171
The Disease of Erysipelas and its Treatment by Charming in the Village of Musteika: A Glance from Ethnomedical, Mythological and Social Perspectives. Summary	191

<i>Akvilė Sadauskienė</i>	
Apmąstant pasaką: nuo asmenybės iki šiuolaikinės visuomenės etnografiniame tyrime	194
Rethinking Folktales: From the Personality to Modern Society in Ethnographic Research. Summary	215

<i>Ernesta Dambrauskaitė</i>	
„Diena be nuotykių“: kasdienybės laiko tvarkymas vidutiniame Lietuvos miestelyje	218
‘An Uneventful Day’: Everyday Time Planning in a Medium-Sized Lithuanian Town. Summary	240

Knygų recenzijos / Book Reviews

Neringa Klumbytė. Authoritarian Laughter: Political Humor and Soviet Dystopia in Lithuania (<i>Gediminas Lankauskas</i>)	243
Ieva Jusionytė. Slenkstis: pavojai ir pagalba JAV–Meksikos pasienyje (<i>Darius Daukšas</i>)	247
Rima Praspaliauskiene. Enveloped Lives: Caring and Relating in Lithuanian Health Care (<i>Jolanta Kuznecovienė, Eimantas Peičius</i>)	249
Lietuvių-karaimų kalbų žodynas. A. Špakovska (sud.) (<i>Šarūnas Rinkevičius</i>)	253
Galina Miškinienė. The Kitab of Ivan Lutskevich: A Monument of Lithuanian Tatar Culture (<i>Egdūnas Račius</i>)	256
Klaipėdos krašto konditerijos atradimai. Kepiniai (<i>Jurgita Senulienė</i>)	259

In Memoriam

Jonathan Hill (1954–2023) (<i>Vytis Čiubrinskas</i>)	263
Elijus Juvencijus Morkūnas (1945–2023) (<i>Inga Levickaitė-Vaškevičienė</i>)	265

ELIGIJUS JUVENCIJUS MORKŪNAS
(1945–2023)

Šių metų saulėtą rugsėjo 19 d. popietę į Amžinybę išėjo muziejininkas, etnologas dr. Eligijus Juvencijus Morkūnas. Jis gimė 1945 m. rugsėjo 7 d. Kėdainiuose. 1967–1970 m. studijavo Kauno technologijos technikumė, Kauno politechnikos institute. Morkūno kaip etnologo kelio pradžia – 1970 m. kompleksinė ekspedicija į Gervėčius, kuriai vadovavo Norbertas Vėlius ir Vacys Milius. Tais pačiais metais pradėjo dirbti Lietuvos liaudies buties muziejuje (toliau – LLBM) – tyrinėjo liaudies technikos paveldą.

1979 m. Morkūnas, dirbdamas muziejuje, baigė Vilniaus universiteto Istorijos fakultetą. Diplominiame darbe rašė apie vėjo malūnus. Tai tapo pagrindine jo viso gyvenimo etnologinių tyrimų tema. 1982 m., bendradarbiaudamas su fotografu Anatolijumi Andrejevu, Morkūnas išleido knygą *Technikos paminklai Lietuvoje. Vėjo malūnai*. 1993 m. jam, apgynus disertaciją „Lietuvos vėjo malūnai XIX a.–XX a.

pirmoje pusėje“, buvo suteiktas humanitarinių mokslų daktaro laipsnis.

Nuo 1974 m. kita Morkūno tyrimų tema – Lietuvos miestelių architektūra ir butis. Kartu su kolegomis kūrė LLBM miestelio ir jo ekspozicijų koncepcijas, rūpinosi pastatų atranka, komplektavimu bei eksponavimu. Rekognoskavo per 90 Lietuvos miestelių pastatų. Jo siūlymu į muziejų buvo perkelta dauguma miestelio ekspozicijos ir kitų muziejuje stovinčių pastatų. Pats rūpinosi ne tik šių pastatų išigijimu, bet ir jų išardymu, gabenimu bei pastatymu.

Morkūnas surinko didžiąją dalį LLBM liaudies technikos ir miestelio ekspozicijoms reikalingų eksterjero ir interjero muziejinių vertybių, įrengė per 40 muziejaus ekspozicijų. Paskutinė jų – „Vienos šeimos spintos istorija“ gyvenamojo-prekybinio namo iš Kauno antrame aukšte. Iš viso muziejui įgijo daugiau kaip 30 000 muziejinių vertybių. LLBM archyve saugoma 585 vnt.

jo pateiktų lauko tyrimo bylų, piešinių ir brėžinių. Panaudodamas tyrimų medžiagą, 1986 m. sudarė LLBM leidinį *Miestelis*. Jame publikavo straipsnį „Reklama miesteliuose XIX a. pabaigoje–XX a. I pusėje“. 2017 m. išleido gausiai nuotraukomis ir paties piešiniais iliustruotą knygą *Lietuvos miestelių atspindys. Muziejaus miestelis*.

Morkūnas ekspedicijose praleisdavo ištisas savaites. Kaip pats pasakojo, „grįždavo namo tik pasikeisti marškinius ir vėl į kelionę“. Turėjo sukaupęs archyvuose, bibliotekose, lauko tyrimuose surinktos medžiagos apie 1268 Lietuvos vėjo, vandens, motorinius malūnus. Technikos požiūriu nagrinėjo Nevėžio, Šušvės, Dubysos, Ūlos ir Katros, Jūros, Nemunėlio, Minijos, Ventos, Siesarties, Virvytės upių baseinų hidrotechninius įrenginius, malūnus su pagalbiniais įrenginiais ir tiltus. Tyrimo medžiaga sugulė į kraštotyros leidinius (Dubičiai, Pakruojis, Grinkiškio kraštas). Bendradarbiaudamas su Lietuvos kraštotyros draugija, vėliau su „Vermės“ leidykla publikavo straipsnių apie XIX–XX a. pirmosios pusės Lietuvos vėjo ir vandens malūnus. Jo darbai paskelbti „Lietuvos valsčių serijoje“: *Babtai, Sintautai, Lygumai, Stačiūnai, Gruzdžiai, Kartena, Panemunėlis, Laukuva, Pašvitinys*. Skaitė pranešimus įvairiose mokslinėse konferencijose Lietuvoje ir užsienyje. Aktyviai bendradarbiauvo su Tarptautine molinologų asociacija (TIMS), o nuo 2003 m. buvo jos narys.

2013 m. sudarė knygą *Įdomiausi Lietuvos technikos paminklai*. Joje rašė apie vandens ir vėjo malūnus. 2014 m. išleistame *Lietuvos architektūros istorijos* 4 tome paskelbė straipsnių apie gamybinis statinius: aliejines, bravorus, kalkines, karšyklas ir verpyklas, lentpjūves, malūnus ir kt. Straipsnių apie technikos paveldą parašė *Visuotinei lietuvių enciklopedijai* ir kt.

2006 m. muziejaus parodų salėje su kolegomis surengė parodą „Keturi muziejaus dešimtmečiai: praeitis ir ateitis“. Čia eks-

ponuota XX a. 2–4 dešimtmečių prekės ir to meto prekybos įranga. 2010 m. Morkūnas pristatė didžiulę parodą „Mūsų jaunystės technika“. 2011 m. buvo išleistas šios parodos katalogas. 2015 m. muziejaus miestelio Urmininko name Morkūnas eksponeavo parodą „Verslas, verslas, verslas“, kurioje rodyti vienos šeimos verslo dokumentai nuo XIX a. pabaigos iki 1945 m.

Būdamas muziejaus direktoriaus pavaduotoju muziejininkystės ir informacijos reikalams, kuravo muziejinių rinkinių tyrimus, užtikrino etninės kultūros politikos įgyvendinimą. Dalyvavo muziejaus mokslinėse tarybose svarstant muziejaus veiklos koncepcijos klausimus ir ilgalaikius planus. Muziejuje organizavo etnografinės šventes, inicijavo amatų dienas, veikiančias ekspozicijas, edukacijas, kursus. Taip pat buvo vienas iš LLBM informacinių leidinių – vadovų po muziejų: *Žemaitija, Suvalkija, Dzūkija, Aukštaitija* – sudarytojų ir tekstų autorių.

2020 m. Kėdainiuose Morkūnas atidarė vienintelę Lietuvoje tarpukario laikotarpio odontologo kabineto ekspoziciją, skirtą keturių Morkūnų šeimos odontologų atminimui. Joje galima susipažinti su 1936 m. Čekoslovakijoje gaminta dantų gydytojo kabineto įranga, kuri su mažais pakeitimais išsaugota iki dabar.

Nuo 1995 m. Morkūnas buvo atestuotas nekilnojamojo kultūros vertybių apsaugos specialistas, statinių priklausinių (technikos vertybių) ekspertas. Nuo 2015 m. buvo Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos pirmosios nekilnojamojo kultūros paveldo vertinimo tarybos narys, atsakingas už technikos paveldą.

Morkūno visuomeninė veikla – dalyvavimas kraštotyros ekspedicijose (KGB fiksuotas „Kraštotyrininkų byloje“ 1973 m.), Sąjūdžio veikloje, minėjimų, skirtų partizanams, Kruonio šile organizavimas, paskaitų skaitymas, kryždirbystės puoselėjimas – reikšminga Lietuvos visuomenei.

2021 m. už svarų indėlį į Lietuvos tradicinės architektūros ir amatų tyrimus, išsaugojimą, populiarinimą ir kūrybingą muziejinę veiklą puoselėjant etninės kultūros gyvybingumą Morkūnui įteikta Nacionalinė Jono Basanavičiaus premija. 2023 m. už reikšmingus darbus puoselėjant Lietuvos etnografinių regionų tradicinę kultūrą, už novatorišką muziejininkystės idėjų įgyvendinimą jis buvo apdovanotas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino ordino Riterio kryžiumi.

Muziejuje Morkūnas dirbo iki paskutinių dienų. Rengė tarpukario kooperatyvo parduotuvės ekspoziciją, planavo įrengti knygyną, išleisti leidinį apie aliejaus spaudimo įrangą. Net kalbant telefonu pirmiausia klausdavo: „Kas naujo muziejuje?“ Jo sukauptas žinių aruodas neišsemiamas.

Žavėjo Morkūno meilė savo darbui, jaunatviška energija, smalsumas. Niekada neatsisakė konsultuoti kolegų, negailėjo tam nei laiko, nei jėgų. Dar rugsėjį važiavo padėti rekognoskuoti į muziejų perkelta Aristavelės (Kėdainių r. sav.) dvaro vietą. Noriai viskuo dalinosi, o pasakojimą tuoj pat iliustruodavo meistrišku piešinuku su schema. Mokė muziejininkystės paslapčių, nuolat skatino tobulėti.

Morkūno, kaip vieno iš Lietuvos liaudies buities muziejaus kūrėjų, veikla nacionaliniu mastu reikšminga etninės kultūros plėtrai ir sklaidai ir yra susijusi su tradicijų išsaugojimu bei etnokultūriniu ugdymu.

Mylimo kolegos, muziejininko, etnologo dr. E. J. Morkūno išėjimas mums visiems yra didelė ir skaudi netektis.

Inga Levickaitė-Vaškevičienė
Lietuvos liaudies buities muziejus